

ОСОБЛИВОСТІ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНА ДОМІНАНТА» В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття аналізує різноманітні інтерпретації поняття «жанрово-стилістичної домінанти». Встановлено, що діапазоном дії досліджуваного поняття є аспект, де домінанта є найчастотнішим елементом мовного рівня, та аспект, де домінанта є специфічною структурою побудови художнього тексту, що відображає його жанрову приналежність. Доведено, що жанрово-стилістична домінанта відображає авторський ідіостиль. Дослідження жанрово-стилістичної домінанти дозволяє визначити особливості авторського ідіостилю на мікростилістичному та макростилістичному рівнях і охарактеризувати авторську позицію та його картину світу.

Ключові слова: жанрово-стилістична домінанта, авторський ідіостиль, жанр, стиль, макростилістичний рівень, мікростилістичний рівень.

Статья анализирует разные интерпретации понятия «жанрово-стилистическая доминанта». Было установлено, что диапазоном действия исследуемого понятия является аспект, где доминанта является наиболее часто употребляемым элементом языкового уровня, и аспект, где доминанта является специфической структурной единицей строения художественного текста, которая отображает его жанровое принадлежние. Установлено, что жанрово-стилистическая доминанта также отображает идиостиль автора. Исследование жанрово-

стилистической доминанты позволит узнать особенности авторского идиостиля на микростилистическом и макростилистическом уровнях, понять его точку зрения и заглянуть в его авторское мировоззрение.

Ключевые слова: жанрово-стилистическая доминанта, авторский идиостиль, жанр, стиль, макростилистический уровень, микростилистический уровень.

The article analyses different interpretations of the meaning of the term “genre and stylistic dominant”. It was established, that the range of the activity of the researched term is the aspect, where the dominant is the mostly used as the element of the language level and the aspect, where the dominant is a specific building structure of the belles-lettres texts, that reflects its genre belonging. It was shown, that the genre and stylistic dominant reflects the authors own style. The analyses of the genre and stylistic dominant will help the researcher to find out all peculiarities on the macro stylistic or micro stylistic levels of the text and distinguish the author’s individual style and his views and opinions to the world.

Key words: genre and stylistic dominant, author’s own style, genre, style, macro stylistic level, micro stylistic level.

Сучасні наукові дослідження авторського ідіостилю на сьогодні вимагають нових підходів. Одним із таких підходів може бути аналіз авторського ідіостилю за використання жанрово-стилістичної домінанти, що допоможе висвітлити особливості авторського ідіостилю та його еволюцію як на макростилістичному (жанровому), так і на мікростилістичному (стилістичному) рівнях будь-якого прозового твору.

На сьогодні дослідження тексту підпорядковуються принципу антропоцентризму, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови. Таким чином, текст стає цілісною семіотичною формою лінгвопсихоментальної діяльності мовця, що є концептуально та структурно

інтегрованою та служить прагматичним посередником комунікації та діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури [11, с. 715].

Науковці О. Селіванова, Ю. Лотман, Н. Болотнова, І. Гальперін, О. Каменська у своїх працях неодноразово наголошували, що текст є системним утворенням, де співвідносяться системно-мовні та мовленнєві закономірності. Художній текст кваліфікують як поліфункціональний, тому що він є найвищою формою репрезентації тексту [11, с. 716]. Тому при дослідженні тексту, а особливо художнього тексту, на перший план постає проблема співвідношення його цілісного змісту та форми. Із цього погляду текст є результатом мовленнєвої комунікації, за якою стоять відповідні моделі: 1) особистість автора з його світоглядом, лексиконом та інформаційним тезаурусом; 2) дійсність, до якої відноситься мовленнєве повідомлення; 3) мова; 4) канал зв'язку та 5) адресат [2, с. 343]. Відповідно, роз'яснення вимагає поняття «оповідання» як мовленнєвий жанр.

Проблематичність трактування терміна «жанрово-стилістична домінанта» ускладнюється його літературознавчою інтерпретацією, уникнути якої у нашому дослідженні неможливо, адже лінгвостилістика є маргінальною дисципліною.

Постановка проблеми. У сучасному науковому обігу поняття «жанрово-стилістична домінанта» трапляється досить рідко. Діапазон трактування вказаної дефініції зазнає різноманітних варіацій, що пояснюється проблематичністю трактування самого терміна «домінанта».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманіття інтерпретацій поняття «жанрово-стилістичної домінанти» дозволяють розділити діапазон її дії на такі аспекти: 1) аспект, де домінантою є найчастотніший елемент мовного рівня (С. Гаспарян, А. Князян, Л. Бабенко, Ю. Казарін, Б. Совінські, А. Моклиця); 2) аспект, де домінантою є такий тип побудови художнього тексту, який визначає його специфічну структуру, тобто вказує на його жанрову належність (В. Белянін, Р. Якобсон, Г. Міхель).

Таким чином **метою** даної статті є дослідження варіативності терміна «жанрово-стилістичної домінанти» та встановлення особливостей його використання у дослідженнях саме авторських ідіостилів.

Виклад основного матеріалу. Ще у 20-х рр. XX століття школою російського формалізму для інтерпретації художнього тексту була введена теорія домінанти. Домінантою художнього твору вважалася його ідея чи естетична функція, яка виконувалася цим твором, і її визначення потребувало пошуку в мовній матерії твору [6, с. 14].

Наступна тенденція розвитку функціонально-домінантного підходу при цілісному описі авторського ідіостилу розглядається в роботах Ю. Тинянова, Л. Виготського та С. Золяна, де домінантою вони визнають фактор тексту й характеристику стилю, що змінює звичайні функціональні відношення між текстовими елементами та одиницями [4; 5]. С. Золян домінантою називає деякий конструктивний стилістичний фактор, що підкорює інші, виведені з нього. При цьому дослідник також зазначає, що неможливо виділити будь-яку домінанту в якості головної [5, с. 140].

Існує ще один варіант трактування терміна «домінанта»: «Який би художній твір ми не взяли, завжди якась одна сторона мови більш актуалізована, ніж інші, і тоді вона утворює мовну домінанту і їй підпорядковуються всі інші мовні компоненти твору: інтонація, семантика, порядок слів, синтаксис. Але можливі й інші комбінації» [4]. Літературознавчий словник-довідник пропонує таке значення терміна «домінанта»: *від лат. dominantis – панівний*. У мовознавстві – стрижневе слово синонімічного ряду, найбільш загальне за лексичним значенням, навколо якого групуються інші слова-синоніми. У літературознавстві домінанта вживається для виокремлення в системі жанрів стильових течій певного напрямку й періоду провідного жанру, стилю, до яких вдається багато митців, а також характеризує ту особливість індивідуального стилю, яка переважає за частотністю прояву, за функціональним значенням у творах

даного письменника (використання ритміко-метричних конструкцій, алюзій, невластне прямої мови, іронії тощо)» [8, с. 206].

В. Белянін, розглядаючи психолінгвістичні аспекти художнього тексту, домінантою вважає певні жанрові особливості та авторський спосіб сприйняття, при цьому не даючи досить чіткого визначення цього поняття. Неабиякий акцент дослідник спрямовує саме на авторську точку зору, при цьому зовсім не подається визначена методологія пошуку домінанти в тексті. Вагомими одиницями аналізу, на його думку, є тематичний набір об'єктів, побудова сюжету та лексична складова текстів [1, с. 66, с. 81]. Таким чином, за В. Беляніним домінантою може бути як структурний принцип організації художнього тексту, так і різні матеріальні одиниці, серед яких домінантними може бути слово, словосполучення або будь-який стилістичний засіб. Головним принципом вияву домінанти можна вважати принцип частотності її використання. Дослідник зазначає, що кожен текст має свій сталий список семантичних предикатів, відповідно до якого формуються ті лексичні елементи, які найчастіше зустрічаються в текстах того чи іншого типу [1, с. 48]. Цікавим також є поділ текстів В. Беляніна на світлі, веселі та складні [там само].

Розглядаючи різні підходи до пояснення цього терміна, О. Кухар-Онишко вважає домінантами дві-три визначальні риси, що характеризують якусь певну, переважну за частотністю прояву особливості авторського індивідуального стилю [7, с. 50]. Автор також підкреслює: «Із усіх можливих та існуючих складників стилю ми вибираємо домінантні – композицію, час і простір, особливості творення образу і образ автора, художню мову» [7, с. 56]. Провідним тут також є принцип частотності використання, хоча перевага надається саме макростилістичному, за термінологією Б. Совінські, рівню художнього тексту.

Р. Якобсон у своїй статті «Домінанта» надає більш конкретного тлумачення поняття. Дослідник аналізує цей термін з погляду російського формалізму й вважає, що домінанта є фокусуючим компонентом художнього

тексту: вона керує, визначає й трансформує інші компоненти. Саме домінанта забезпечує інтегрованість текстової структури. Для Р. Якобсона домінанта є тією універсальною категорією, яка впорядковує мистецькі явища та дає змогу визначити їх специфіку [12, с. 122]. Науковець стверджує, що домінанта може визначатися не лише в поетичному творі, а й в мистецтві певної епохи взагалі, що має розглядатися як одне ціле [12, с. 119]. З огляду на множинність функціонування домінанти у статті Р. Якобсона, варто виділити її основні аспекти:

- 1) забезпечення цілісності структури тексту;
- 2) домінанта є вершиною всієї ієрархії художнього твору;
- 3) за допомогою домінанти уможлиблюється аналіз різних типів текстів;
- 4) домінанта є тією категорією, що уможлиблює історичну мотивацію елементів, які у своєму розвитку можуть зазнавати зміщення [12, с. 122].

Більшу ясність щодо трактування цього терміна вносить сучасне дослідження А. Моклиці, де автор вводить власне поняття мовної домінанти, під якою розуміє «... засіб, який звертає увагу на себе, вирізняється на тлі мовленнєвого потоку [7, с. 206]. Мовна домінанта стає синонімом терміна «домінанта» і набуває в дослідника своїх власних ознак. Мовна домінанта розглядається А. Моклицею в співвідношенні із семантичною та текстовою домінантою, де семантична домінанта, на відміну від мовної, виражається «... безвідносно до форми, часто одним словом», а мовна домінанта «прив'язана до конкретної форми, у якій вона реалізується» [4, с. 16].

Порівняно з мовною домінантою у А. Моклиці, текстова домінанта відрізняється діапазоном функціонування та маркованістю чи немаркованістю мовного елемента, тому що текстовою домінантою може бути «... будь-який стилістично нейтральний елемент тексту». Звідси автор робить висновок, що потенціалом мовної домінанти є саме стилістичні засоби [там само]. Як зазначає сам автор «.... термін стилістична домінанта співвідноситься зі стилістичними засобами, і таким чином, ми звужуємо коло

аналізу. Не тільки тому, що вважаємо стилістичну домінанту, тобто домінанту, в основі якої лежить стилістичний засіб, найважливішою і такою, що конденсує в собі загальну настанову письменника і відтворює його позицію» [4, с. 60]. Таким чином, можна зробити висновок, що у А. Моклиці домінанта, а у його інтерпретації мовна домінанта, є, фактично, сукупністю стилістичних засобів, що вирізняються у певного автора, тобто ознакою авторського ідіостилу.

Про те, що саме певний стилістичний засіб є ключовим у формуванні домінанти конкретного тексту, йдеться у статті С.К. Гаспаряна та А.Т. Князяна «К вопросу об изучении индивидуального стиля автора». Вибір автором домінантних мовних засобів пояснюється таким чином: «Кожен письменник відбирає мовні засоби не тільки виходячи зі змісту й задуму свого художнього твору, а й залежно від його світогляду, соціального статусу та особистих якостей і психологічних особливостей» [3, с. 50]. Тож планом вираження домінанти можна вважати стилістичні засоби, використання яких пояснюється авторською точкою зору та літературним напрямом.

У зв'язку з когнітивною спрямованістю сучасної лінгвістики домінанта починає сприйматися як комплекс когнітивних еталонів, що характерні для конкретної мовної особистості та є психічною основою для вербалізації картини світу, що детермінує особисті цінності [3; 11]. Постає питання використання опозиції *жанрово-стильова* vs *жанрово-стилістична домінанта*. Щоб уникнути непорозумінь, розмежуємо сфери вживання цих термінів.

Що стосується саме жанрово-стилістичної домінанти, то в 1989 р. її дослідженням у перекладі займалася О. Макаренко. Дослідниця прагнула обґрунтувати нову теорію перекладу текстів, в основі якої знаходиться жанрово-стилістична домінанта. Тож при перекладі саме вона ставала ключовим елементом, який мав бути обов'язково збереженим [9, с. 6]. У своїй роботі жанрово-стилістичною домінантою О. Макаренко називає інваріант жанру, що реалізується у стилі конкретних текстів.

За О. Макаренка, усі текстові елементи різних жанрів підлягають класифікації, заснованій на критеріях важливості жанрово-стилістичної домінанти [9, с. 3]. Як і попередні науковці, О. Макаренко вважає, що дослідження жанрово-стилістичної домінанти має бути комплексним, адже елементи, які формують її, відіграють панівну роль [9, с. 7]. Таким чином, домінанта у О. Макаренка є схожою до домінанти Р. Якобсона, тобто тим стрижневим елементом, що об'єднує тексти.

У порівнянні з жанрово-стилістичною домінантою, використання поняття жанрово-стильової домінанти у лінгвістичних дослідженнях є більш частотним. Жанрово-стильовими домінантами Г. Міхель називає домінуючі стильові риси, що властиві тому чи іншому функціональному стилю і протиставлені специфічним рисам жанрових стилів та оригінальним стильовим рисам окремого тексту [10, с. 272].

У О. Романенка стильовими домінантами є домінуючі стильові риси, або стильові константи, які є найбільш характерними для того чи іншого функціонального стилю й протиставляються їх специфічним рисам жанрових стилів та оригінальним стильовим рисам окремого тексту [цит. за 8, с. 49]. Стильові домінанти – це ті основні принципи, що співвідносяться з образом автора, з тим, що створюється автором та несе в собі індивідуальне. Саме стильові домінанти, на думку цього дослідника, є конструктивним принципом, що змінює звичні системні відношення елементів художнього мовлення та є перспективним шляхом у дослідженні стилю [там само, с. 49, с. 53]. Д. Урнов також зазначає, що аналіз стильової домінанти – це одночасно й пошук ключової ситуації, тобто основного мотиву, в якому проявляється певна система стилістичних засобів [там само, с. 75].

Одним із основних складових поняття «жанрово-стилістична домінанта» є поняття «стилістичний», тобто той, що має відношення до «стилістики» як розділу мовознавства; у деяких випадках використовується з поняттями, спрямованими на конституювання стилю як такого, тобто стосовно одиниць інструментарію – «стилістичний засіб», «стилістичний

прийом» [8, с.454-455]. З наведеного вище можна зробити висновок, що поняття «жанрово-стильової» домінанти є ширшим, ніж жанрово-стилістичної, адже воно стосується певного функціонального стилю взагалі, а поняття «жанрово-стилістична домінанта» більш вузьким, адже стосується конкретно застосовуваних автором у тексті стилістичних одиниць. З виявом домінанти пов'язана частотність використання певного елемента, що становить характерну манеру його використання в межах конкретного тексту, типів текстів та жанрів. Для визначення стильових домінант Ю.І. Левін пропонує звернутися до частотного, що є значущим, адже значущість конкретного елемента в авторському світогляді перебуває в кореляції з частотністю вияву цього елемента в самому тексті [4, с. 63].

У своєму дослідженні, спираючись на зазначене вище, жанрово-стилістичною домінантою ми вважатимемо сукупність маркованих стилістичних складових, що вирізняються у художньому тексті на жанровому (макростилістичному) та стилістичному (мікростилістичному) рівнях і визначають специфіку ідіостилу будь-якого автора в межах обраного ним жанру.

Погоджуючись із твердженням Р. Якобсона, Ю. Левина, А. Моклиці, О. Романенко, О. Кухар-Онишка, основним критерієм жанрово-стилістичної домінанти вважатимемо частотність уживання певного елементу художнього тексту, або категорії, які ми характеризуватимемо як марковані, на жанровому (макростилістичному) та стилістичному (мікростилістичному) рівнях оповідань.

Ми поділяємо погляди вчених Е. Різель та Б. Совінські, які виділяють у дослідженнях різних типів текстів рівень макростилістики, куди відносять жанрову особливість художнього тексту, особливість композиційної побудови тексту, композиційно-мовленнєві форми, хронотоп, особливості авторського та персонажного мовлення, та стилістичний рівень (мікростилістичний), де аналізують комплекс стилістичних засобів, які використовуються для побудови образу автора [13; 14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з усього вказаного вище ми можемо прийти до висновку, що жанрово-стилістичною домінантою у межах обраного автором певного жанру є сукупність маркованих стилістичних складових, що вирізняються у художньому тексті на жанротвірному (макростилістичному) та мікростилістичному рівнях і визначають специфіку авторського ідиостилю. Основним критерієм пошуку домінантних складових є частотність їх ужитку в текстах оповідань, що характеризує домінантні складові як марковані. Полем пошуку домінантних складових є макростилістичний рівень, тобто жанротвірний рівень оповідань, та мікростилістичний рівень (стилістичний рівень) з граматичними та семантичними особливостями. Перспективним вбачається дослідження використання жанрово-стилістичної домінанти у порівнянні з творами різних жанрів одного автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. П. Психолінгвістические аспекты художественного текста / Валерий Павлович Белянин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 123 с.
2. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / Нина Сергеевна Болотнова. – М : Флинта : Наука, 2009. – 520 с.
3. Гаспарян С. К. К вопросу об изучении индивидуального стиля автора / С. К. Гаспарян, А. Т. Князян // Филологические науки. – 2004. – №4. – С. 50–57.
4. Домінанта в художньому тексті: електронна бібліотека [Електронний ресурс] / [автор проекту П. Дзіковський]. – Режим доступу: www.vesna.org.ua/cgi-bin/a.pl?e_=ling&l_=i&c_=ves.
5. Золян С. От описания идиолекта – к грамматике идиостиля (на материале поэзии Л. Мартынова) / Сурен Золян. // Язык русской поэзии XX века (сборник научных трудов). – М. : Ин-т русского языка АН СССР, 1989. С. 238–259.

6. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
7. Кухар-Онишко О. С. Індивідуальний стиль письменника : генезис, структура, типологія : [монографія] / О. С. Кухар-Онишко. – К. : Вища школа, 1985. – 171 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [уклад. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : Академія, 2006. – 752 с.
9. Макаренко Е. И. Жанрово-стилистическая доминанта в переводе: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода» / Елена Игоревна Макаренко. – Одесса, 1989. – 16 с.
10. Михель Г. Основы теории стиля / Г. Михель // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1980. – Вып. IX : Лингвостилистика. – С. 271–297.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2010. – 844 с.
12. Якобсон Р. О. Доминанта / Роман Осипович Якобсон // Хрестоматия по теоретическому литературоведению. – Тарту, 1976. – С. 118–124.
13. Riesel E. Theorie und Praxis der linguostilistischen Textinterpretation / Elise Riesel. – М. : Высшая школа, 1974 – 184 с.
14. Sowinski B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen / Bernhardt Sowinski. – Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)